

vanuit de Republiek de moeizame vaart met eigen schepen of via slinkse sluiptwegen in stand te houden. Het duurde echter nog tot 1806 dat besloten werd de handel op de koloniën helemaal vrij te geven.

Het verhaal is in feite vrij simpel. Men doet de schrijfster echter ernstig onrecht door te denken dat daarmee ook het onderzoek wordt gekarakteriseerd. Om tot deze conclusies te komen was het nodig een weg te banen door een tweeledig lastig onderzoeksveld. Degenen die de sluiptwegen bedachten voor de verborgen handel wisten dit zo goed te doen dat alleen via omwegen de ware aard van bepaalde transacties valt te achterhalen. Een ander punt is dat de wisselingen in bestuursvormen in de Republiek ook hun weerslag vinden in de relatie met de koloniën. Met de verandering van instituties veranderen ook de archieven van karakter. Bovendien is de periode slecht bestudeerd. Het ongewilde gevolg is dat zich aan weerszijden van de eeuwgrens eigen specialismen hebben ontwikkeld: historici gericht op de geschiedenis van de compagnie en koloniale historici wier belangstelling vooral uitgaat naar Java, de grootste kolonie die Nederland in 1816 was overgebleven. Mevrouw Van Eyck van Heslinga slaat hiermee een brug tussen beide perioden. De ondergang van het compagniestelsel en de opkomst van de kolonie zijn nauw verbonden. De Franse connectie legde niet alleen de bijl aan de wortel van het bestaan van de VOC in de vierde Engelse oorlog, maar brak bovendien af wat nog restte na 1796. Het monopoliestelsel was inhoudelijk niet achterhaald maar verdween onder druk van de politieke omstandigheden. Het duurde tot de oprichting van de Nederlandse Handel Maatschappij in 1824 dat Nederland iets van de oude handel die men aan Engelsen en Amerikanen had verloren, kon terugwinnen.

De schrijfster gidst ons met vaste hand door het warnet van transacties en scheepsbewegingen die in deze jaren de relatie tussen de Republiek en Azië hebben bepaald. Uitgebreide bijlagen geven de daarbij behorende cijfers.

J. van Goor

C. Rademaker ss. cc., *Geroepen om te dienen. De congregatie van de Heilige Harten (1800-1987)* (Bavel: Paters van de Heilige Harten, 1987, xii + 390 blz., f48,-, ISBN 90 72000 01 3).

Onder het motto: *Geroepen om te dienen*, heeft de auteur een boeiende geschiedenis geschreven van een instituut dat in de Nederlanden een niet geringe uitstraling heeft gekregen. Hij is er op uit geweest aan te tonen, op welke manier dit motto verankerd is geweest in de bewogen geschiedenis van alledag. Het moet daarom als een vondst beschouwd worden dat elk hoofdstuk besloten wordt met een kleine portrettengalerij met telkens de levensloop van een aantal mensen die in hun leven gestalte hebben gegeven aan het ideaal waarvoor zij hadden gekozen. Zij worden achtereenvolgens, overeenkomstig het tijdperk waarin zij leefden, gepresenteerd als: pioniers van de derde wereld (voor de periode 1837-1869!); slachtoffers en belijders; getuigen van Gods liefde; werkers vóór en achter de schermen; op oude en nieuwe wegen. De gevarieerdheid die de korte biografietjes te zien geven wordt al in deze omschrijvingen zichtbaar.

Onder de geportretteerden zijn ook enkele telgen van de Nederlandse stam, waarvan in het jaar, waarin herdacht wordt dat hij honderd jaar geleden is gestorven, genoemd moet worden: Damiaan de Veuster. Wie ook maar op enige manier te maken krijgt met de bestrijding van de melaatsheid zal gauw genoeg stoten op de naam van deze apostel van de melaatsen, die als pater Damiaan mondiale bekendheid heeft gekregen.

Wie tenslotte geïnteresseerd is in de geschiedenis van de vele soortgelijke instituten, die in de negentiende eeuw veelal hun oorsprong hebben gevonden op Europese bodem om van daar uit met bewonderenswaardig elan elders in de wereld missie en zending te bedrijven, kan exemplarisch terecht bij deze eersteling onder hen. Het eerste hoofdstuk markeert met een beschrijving van het religieus leven in de negentiende en twintigste eeuw het algemeen kader. In de daarop volgende hoofdstukken wordt dan op basis van een heldere indeling de geschiedenis van dit instituut tot op de dag van vandaag beschreven. Terecht wordt daarbij het accent gelegd op de veelvormigheid die het eigen charisma dat door de stichters aan deze congregatie met een mannelijke en vrouwelijke tak is meegegeven, gekregen heeft. In een afsluitend hoofdstuk wordt met voldoende terughoudendheid, maar ook met nuchtere werkelijkheidszin geprobeerd enkele lijnen uit te zetten naar een toekomst die vermoedelijk bepaald zal worden door wat zich buiten Europa aan het ontwikkelen is. Daarmee is ook dit instituut opgenomen in een ontwikkeling die beslissend zal zijn voor de toekomst van kerk en christendom.

In Appendix I (342-350) volgen de namen van de algemene oversten en provinciaals, de laatste gerangschikt volgens de provincies waaruit het instituut is opgebouwd. Al met al een hulpmiddel om het internationaal en zelfs mondiaal karakter van de congregatie op het spoor te komen. Dat weerspiegelt zich ook in Appendix II (351-372) met een interessant overzicht van het gebruikte bronnenmateriaal en de literatuur over de congregatie, opnieuw keurig gerangschikt over een dozijn verschillende rubrieken. Het archiefmateriaal kwam uiteraard grotendeels uit het eigen archief van het generaal bestuur in Rome, waarvoor in 1973 een (gestencilde) inventaris werd samengesteld door de toenmalige archivaris Amerigo Cools, 'Archives Générales SS. CC. Dossiers provisoires. Provinces, maisons, oeuvres, spiritualité, formation'. Omdat de congregatie pioniersarbeid verrichtte op verschillende eilandengroepen in de Stille Oceaan vermeld ik hier van dezelfde auteur: 'Repertoire des Archives des Pères des Sacrés-Coeurs concernant l'Océanie', *Journal de la Société des Océanistes*, XXV (1969) 345-357.

Van de eigen tijdschriften verdienen vooral vermelding de *Annales des Sacrés-Coeurs*, die met enkele onderbrekingen verschenen van 1872-1977. Sindsdien voorziet vooral het tijdschrift *Evangelisatie*, met een Engelse, Franse, Nederlandse en Spaanse editie, in de behoefte aan communicatie en informatie. Onder de rubriek 10 leden van de congregatie, is een aparte sectie gewijd aan de stichters en hun tijd, zoals ook aan Damiaan de Veuster. De laatste sectie kreeg uiteraard in het voorbije herdenkingsjaar van zijn sterfdag een substantiële uitbreiding. Ik vermeld hier slechts: Gavan Daws, *Holy Man. Father Damien of Molokai* (Honolulu, 1973). Dit werk kreeg door verschillende vertalingen, ook in het Nederlands (*Pater Damiaan. De Heilige Man van Molokai*, vertaling Henk ter Huurne (Tielt-Weesp, 1983)) de meeste bekendheid.

De literaturopgave doet ook het eigen aandeel van de Nederlandse provincie aan de activiteiten van de congregatie, in het bijzonder op het terrein van missie en zending, goed uitkomen. Nederlanders zijn werkzaam in vele landen. De literatuur daaromtrent bereikt echter zelden een wetenschappelijk niveau. Toch kan hier genoemd worden de missionaire aanwezigheid op de eilanden Bangka en Belitung en de Riau-archipel, waaraan een Nijmeegs proefschrift is gewijd: K. Steenbrink, *Het bisdom Pangkalpinang. Een studie over katholieke missiemethoden vooral in de periode 1925-1955* (Nijmegen, 1970).

Een uitgebreid register op persoonsnamen en geografische namen (373-389) verhoogt zonder twijfel de bruikbaarheid van dit boek en stelt de lezer in staat zich snel te oriënteren. Verschillende vertalingen zijn al verschenen of in voorbereiding.

W. A. J. Munier ss. cc.

W. Fritschy, L. Douw, ed., *Oost-Nederland in de negentiende eeuw. Het moderniseringsproces in Drenthe, Overijssel en Gelderland in de negentiende en vroeg twintigste eeuw* (Regionale geschiedenis van Nederland III; Amsterdam: VU Uitgeverij, 1988, 114 blz., f42,50, ISBN 90 6256 603 0).

Het is een goed idee om goede scripties niet in de kast te laten liggen, maar de substantie ervan in de een of andere vorm te publiceren. Wat mij betreft zou zo'n publikatieverplichting best bij het afstudeerproces mogen horen. Het is een effectieve remedie tegen gesjoemel met kwaliteit door docenten of gemakzucht van studenten, en het vormt een wezenlijk element van wat men eigenlijk op een universiteit komt leren: het vermogen om in kort bestek en op bevattelijke wijze aan geïnteresseerden die men niet kent de resultaten van een systematisch proces van kennisverwerving over te dragen. Deze bundel vormt zo'n reeks bewerkte scripties.

In de inleiding op de bundel wordt met enige naïveteit geschetst hoe Westnederlandse docenten en studenten gefascineerd begonnen te raken door het 'andere' van Oost-Nederland, als ging het om de Kwakiutl. Zo'n moderne eenheidsworst is Nederland dus kennelijk nog niet. Die gemankeerde etnologenmentaliteit zal er wel debet aan zijn dat de bijdragen die een samenvattend beeld van de 'andere' samenleving vóór de modernisering beogen te geven, het minst overtuigen en nauwelijks meer doen dan bestaande cliché's over de achterlijkheid van de Drentse samenleving wat neutraler herformuleren in termen van oud en nieuw.

N. Dros bestudeert de kracht van het traditionalisme in de negentiende-eeuwse Drentse zanddorpen en constateert dat echte maatschappelijke verandering niet door exogene materiële ontwikkelingen kon worden bereikt, maar een omslag van binnenuit de sociale organisatie nodig had. H. J. ten Zijthoff onderzoekt de criminaliteit in de Drentse veengebieden aan de hand van een in haar algemeenheid bepaald discutabele theorie van H. Zehr (die de toename van de bezitsmisdrijven ten koste van geweldsmisdrijven als een bewijs van modernisering ziet) en concludeert dat vervenend Drenthe laat en traag veranderde, en dan nog vooral onder invloed van externe factoren. J. van der Meer analyseert de verandering in rol en positie van de boerinnen op de Drentse zandgronden en stelt voorzichtig vast dat de herstructurering van de landbouw de macht en de invloed van de vrouwen in de openbare sfeer heeft doen afnemen. D. Benschop en E. Kanon beschrijven de groei van de Drentse infrastructuur (verharde wegen, kanalen, spoor- en tramwegen), zonder een inhoudelijke conclusie te formuleren, maar juist hier krijgt de lezer de onmiskenbare indruk dat het Drentse zand niet zo achterlijk was als het cliché wil. Kortom, deze vier bijdragen roepen de vraag op of zulke vormen van sociaal-economische benadering eigenlijk wel iets bijdragen aan het begrip van het (sociaal-culturele) moderniseringsproces. Zouden de op kleiner schaal opererende antropologen niet heel wat meer te vertellen hebben?

De drie (ondanks brede titels) veel beperktere studies over Overijssel en Gelderland bevredigen dan ook meer. Hier wordt werkelijk iets nieuws gebracht. Twee bijdragen presenteren verrassend onderzoek naar vormen van sociaal protest in de eerste helft van de negentiende eeuw, voorzover door de provinciale overheidsdienaren geregistreerd. Voor Gelderland worden de markenrellen, gericht tegen de markeverdeling op het platteland, en de hongerrellen van 1847 in de drie steden Arnhem, Nijmegen en Zutphen besproken. Veel talrijker waren overigens de rellen bij de Afscheiding (vooral op de Veluwe), hier terecht buiten beschouwing gelaten, en de schuttersrellen tijdens de Belgische Opstand (bijna 40% van het totaal). De betekenis van laatstgenoemde wordt uitgewerkt in de bijdrage van F. Borm over Twenthe. Ze blijken een verzet van de katholieke basis in te houden die niet wilde dat het leger werd ingezet tegen het eveneens als katholiek beschouwde België. Meer op de achtergrond speelden vermoedelijk nog